

Історико-політичні проблеми сучасного світу:
Збірник наукових статей. – Чернівці:
Чернівецький національний університет,
2016. – Т. 33-34. – С. 292-301

Modern Historical and Political Issues:
Journal in Historical & Political Sciences. – Chernivtsi:
Chernivtsi National University,
2016. – Volume. 33-34. – pp. 292-301

УДК: 329(477)

© Павло Молочко¹

Інституціональні особливості функціонування та діяльності політичних партій в Україні

Розвиток політичних партій України характеризується інституціональними особливостями, що не властиві для політичних партій країн, що були взяті за основу при розробці західноєвропейських теорій. Однією з визначальних характеристик діяльності політичних партій України є рівень суспільної підтримки, який є одним з найнижчих в Європі. На фоні низької суспільної підтримки інституту політичних партій, яскраво виділяється зростаюча кількість зареєстрованих політичних партій, які не завжди здатні конкурувати у політичній боротьбі. Водночас проведений аналіз продемонстрував, що останніми роками зростає кількість безпартійних депутатів обраних за списками політичних партій, що виступає негативним фактором не лише для функціонування політичних партій, але й загрожує ефективній діяльності парламенту.

Ключові слова

Політична партія, інституціоналізація, партійний розвиток, парламент, Україна.

Institutional Features of Functioning and Activities of Political Parties in Ukraine

The development of political parties in Ukraine is characterized by institutional features that are not typical for political parties of the countries that form the basis for the development of Western European theories. One of the defining characteristics of the political parties of Ukraine is the level of public endorsement, which is one of the lowest in Europe. The growing number of registered political parties clearly stands out against the background of low public endorsement of the institution of political parties. Such parties are not always able to compete in the political battle. Yet the conducted analysis showed that in recent years there's been a growing number of non-party deputies elected on the lists of political parties. This, in its turn, proved to be a negative factor not only for the functioning of political parties, but it also threatens the effective functioning of the parliament.

Keywords

Political party, institutionalisation, development of political parties, parliament, Ukraine.

Розвиток політичних партій залишається чи не одним з найбільш дискусійних питань у сучасній українській політичній науці. Аналізуючи розвиток політичних партій науковці, з одного боку, намагаються пояснити розвиток партій і партійної системи виключно в системі західних теорій, або ж навпаки, ґрунтуючись на цих самих західних теоріях, пояснити неспроможність та нестабільність сформованої партійної системи. З огляду на це, варто погодитись з М. Кармазіною щодо обережного застосування західних теорій при аналізі українських реалій². І дійсно, застосування розроблених моделей при аналізі української реальності може лише примножувати існуючі проблеми, адже західні моделі розроблялися з урахуванням своїх національних специфік, які досить часто не є такими простими, якими здаються на перший погляд.

Варто погодитись з думкою Н. Сіттера про те, що політичні партії починають сприяти власному увічненню ще з моменту свого формування. Це не лише результат інших сил, але і незалежний фактор, який сприяє їхній власній стабільності. Саме стратегії партій з побудови альянсів та мобілізації виборців пояснюють відмінності між Західними та Східними партійними сис-

¹ Кандидат політичних наук, доцент кафедри політології та державного управління, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна, Email: p.molochko@chnu.edu.ua

² Кармазіна, М. (2012), 'Українська багатопартійність: становлення і розвиток' in Кармазіна, М. (Ред.), *Українська багатопартійність: політичні партії, виборчі блоки, лідери (кінець 1980-х – початок 2012 рр.)*. Енциклопедичний довідник, ІПЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, Київ, С. 4.

темами. Відповідно, виникає теза про те, що розвиток політичних партій обумовлюється партійною стратегією, в рамках параметрів встановлених структурами суспільних розколів, інститутами, моделями голосування та партійною організацією, а також тим, що посткомуністичні умови встановлюють значно менше обмежень до партійних лідерів, ніж це було у першій половині ХХ ст. у Західній Європі³. Відсутність великої кількості обмежень для політичних лідерів, з одного боку повинна сприяти розширенню та оновленню політичної еліти, з іншого, дозволяє створювати штучні загароджувальні бар'єри, що перешкоджатимуть ефективній діяльності політичних інститутів, насамперед політичних партій. Метою статті є дослідження та аналіз тих факторів, які впливають на розвиток та інституційну специфіку діяльності політичних партій в Україні.

Якщо західні теорії розвитку партій ґрунтувались на теорії соціальних розколів, то запропоновані першопочатково кліважі в сучасних умовах не відповідають дійсності насамперед тому, що вони себе вичерпали. Перш за все, це зумовлено змінами соціальної структури та стратегіями сучасних політичних партій.

О. Кірххаймер зауважував, що з покращенням матеріальних умов і зростанням рівня освіти люди починають дивитися в сторону різних політичних акторів, здатних взяти на себе турботу про їхні потреби, як в плані соціальної активності, так і у представництві інтересів. Партія більше не пропонує цілий ряд послуг, які мали критичну важливість в минулому: вся діяльність з інтеграції, яку вела партія, включаючи підвищення рівня грамотності та політичну освіту, організацію громадських заходів, інформування були припинені партією або через конкуренцію з боку інших акторів, або через перерозподіл ресурсів від соціальної інтеграції до електорального процесу. Ця тенденція розпочалася на початку 1960-х років і з того часу тільки прискорюється⁴.

Водночас в усталених демократіях громадяни все ще майже одностайні у переконанні, що партії – необхідний інструмент демократичної системи. П. Ігнаці у своєму дослідженні наводить дані, що у 20 усталених і молодих демократіях велика кількість людей заявляють, що партії є необхідними: у 13 країнах частка тих, хто стверджує, що партії не потрібні, нижче 10 %; у 6 інших – від 10 до 20 %; і тільки в Україні частка таких піднімається до 26%⁵. Низька довіра до інституту політичних партій в Україні підтверджується й іншими дослідженнями. Так, за результатами Європейського соціального дослідження проведеного у 2012 р. середній рівень абсолютної недовіри до політичних партій у країнах Європи становить 19,5 %. Найбільший рівень недовіри до політичних партій за результатами цього дослідження зафіксовано у Албанії (46,4 %), Косово (44,6 %), Іспанії (42,8 %), Італії (38,7 %), Болгарії (38,6 %), Україні (37,1 %) та Португалії (33,3 %). Згідно з методикою дослідження оцінка довіри до інституту політичних партій проводилась шляхом виставлення оцінки від 0 (зовсім не довіряю) до 10 (абсолютно довіряю). Якщо сумувати “негативну” частину відповідей (від 0 до 4), то найбільший рівень недовіри до політичних партій зафіксовано у Португалії (89,4 %), Болгарії (89,1 %) та Україні (86,1 %)⁶.

Низький рівень довіри до політичних партій має досить небезпечну тенденцію, адже низька довіра до партій ставить під загрозу рівень довіри до парламенту, який формується політичними партіями.

Аналізуючи причини такої ситуації, можна погодитись з тим, що політичні інститути та правила гри є менш проблематичними у посткомуністичному контексті. Нові правила гри отримують легітимність саме тому, що вони є результатом домовленостей між головними політичними акторами. Такі інститути, як виборча система, є швидше залежними, ніж незалежними змінними на ранніх етапах розвитку партійної системи, за виключенням випадків, коли вони нав'язуються ззовні або повторюють попередні системи⁷.

³ Sitter, N. (2002) “Cleavages, Party Strategy and Party System Change in Europe East and West”, *Perspectives on European Politics and Society*, Vol. 3(3), P. 429

⁴ Ігнаці, П. (2010) “Партии и демократия в постиндустриальную эру”, *Политическая наука*, No 4, С. 58.

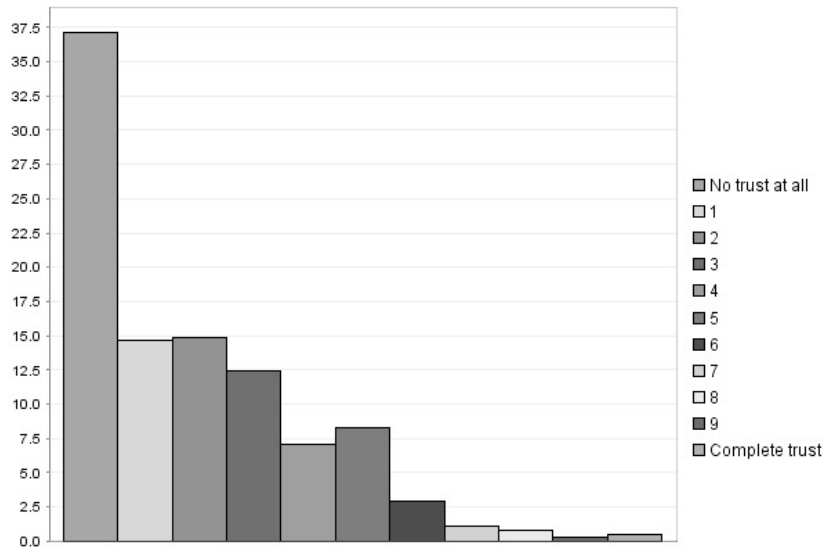
⁵ Там само, С. 62.

⁶ European Social Survey (2012), *ESS6-2012, ed.2.3*, available at: <http://nesstar.ess.nsd.uib.no/webview/> (дата перегляду 12 грудня 2016).

⁷ Sitter, N. (2002) “Cleavages, Party Strategy and Party System Change in Europe East and West”, *Perspectives on European Politics and Society*, Vol. 3(3), P.431.

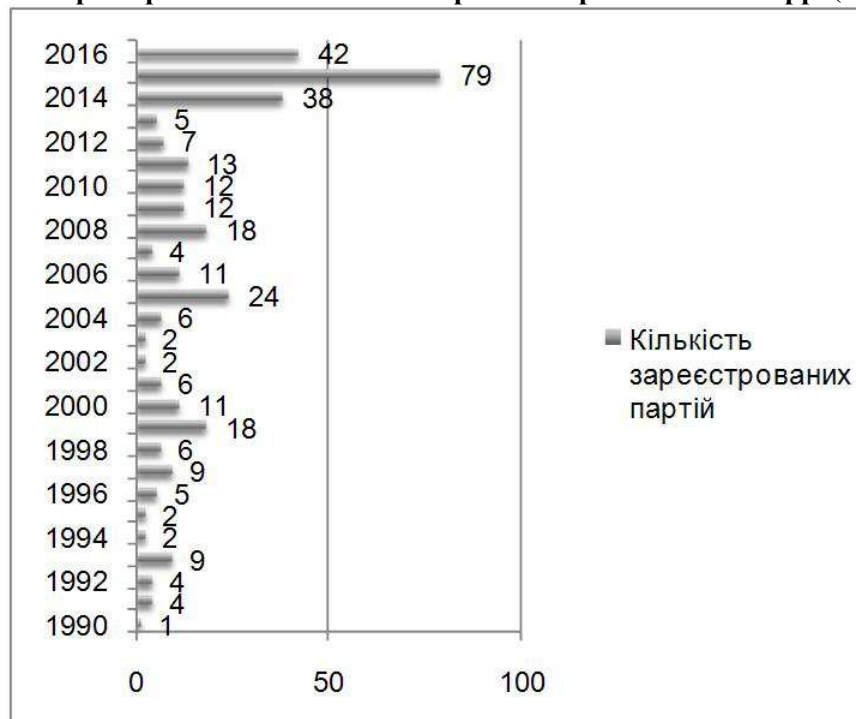
Діаграма 1

**Рівень підтримки політичних партій в Україні
за даними Європейського соціального дослідження у 2012 р.**

Діаграма 2

Кількість зареєстрованих політичних партій в Україні 1990-2016 рр. (по роках)

Діаграму складено на основі даних Департаменту державної реєстрації та нотаріату (http://ddr.minjust.gov.ua/uk/ca9c78cf6b6ee6db5c05f0604acdbdec/politychni_partiyi/)

Виходячи з цього, варто зазначити, що на розвиток політичних партій України мало і має вплив запровадження спочатку мажоритарної, а пізніше змішаної виборчої системи. Їх можна розглядати в якості одних з визначальних факторів розвитку партій в Україні.

Перші вибори до українського парламенту відбулись у 1994 р., тобто через 3 роки після проголошення незалежності у 1991 р. Ці вибори проводились за мажоритарною системою, яка не сприяла формуванню партійної системи. У відповідності до соціологічних законів Дюверже, така виборча система мала би сприяти формуванню двопартійної системи, однак фактичний результат підтвердив пізніший висновок Дюверже про те, що партійна система є результатом

взаємодії національних та соціальних факторів і передусім є відображенням останніх, в той час як виборча система є тільки стримуючим або стимулюючим фактором⁸.

Іншими словами, домовленість щодо запровадження мажоритарної виборчої системи та фактичне обмеження впливу партій на цьому етапі допомогло “заморозити” партійну систему, оскільки було встановлено перешкоди для входу нових гравців.

Ще одним фактором, який вплинув на інституціоналізацію політичних партій в Україні, стало те, що в умовах формування багатопартійності, партіям не вдалося запропонувати модель взаємодії із суспільством, яке було надто чутливим до сприйняття партій після “домінуючої” ролі КПРС. Саме відсутність такого зв'язку є однією з проблем для повноцінного застосування західноєвропейських теорій при вивченні політичних партій України.

З огляду на невисоку суспільну довіру до інституту політичних партій в Україні дещо парадоксальним виглядає зростання кількості зареєстрованих партій в Україні. За даними Департаменту державної реєстрації та нотаріату Міністерства юстиції України станом на грудень 2016 р. в Україні було зареєстровано 352 політичні партії. Динаміка реєстрації політичних партій в Україні чітко засвідчує тенденцію, що попри велику кількість зареєстрованих партій до 2013 р., починаючи з 2014 р. кількість зареєстрованих партій зростає, а саме у період 2014-2016 рр. було зареєстровано 159 політичних партій. Така тенденція вступає у певну суперечність з рівнем довіри до політичних партій з боку населення.

Попри появу нових політичних сил, участь у них беруть одні і ті самі люди. Тобто, відбувається зміна партій, але майже незмінним залишається основний склад політичних еліт. Колишні члени певних партій намагаються створити свої власні партії (наприклад, поділ Народного руху України, або колишні депутати від Блоку Юлії Тимошенко Н. Королевська та О. Ляшко створили та очолили власні політичні партії) або створювати партії-сателіти, які мають виконувати тактичні завдання у політичній боротьбі. Звідси випливає, що характерною рисою партійної системи України є волатильність партій, які отримують представництво у парламенті, але водночас відбувається структурування еліти, яка впливає на розвиток партійної системи.

Парадокс незначної довіри до інституту партій при їхній великій кількості можна також спробувати пояснити тим, що уявлення та очікування суспільства від діяльності політичних партій йдуть у певну суперечність із сучасною суттю політичних партій. Якщо раніше вихідною умовою діяльності партії було дотримання певних ідеологічних принципів або вираження інтересів великих суспільних груп, то на сьогоднішній день, варто визнати, що політична партія є політичною організацією, яка прагне впливати або повністю контролювати політичну владу, шляхом отримання політичних посад на виборах для своїх представників, з метою досягнення власних специфічних або ідеологічних цілей та / або особистої користі⁹.

К. Стром стверджує, що партії формуються та виживають тоді, коли впливова більшість політичних акторів вбачають у них користь для досягнення власних цілей. Партії були сформовані, оскільки парламентарії та активісти вважали їх корисними для досягнення будь-яких власних цілей. І як тільки партії перестануть слугувати ефективним інструментом досягнення цілей, від них відмовляться. Недостатньо того, щоб партії втілювали окремі політичні функції, якщо переваги від реалізації цих функцій є меншими ніж витрати тих, хто підтримує партію¹⁰.

Політичні партії є спільним інструментом для отримання взаємної користі. На основі цього К. Стром, припускає, що парламентарі, кандидати, активісти та виборці створюють та підтримують політичні партії, адже кожен очікує на отримання користі. Політичний обмін, звісно, не обов'язково повинен бути монетизований, тобто багато потрібних речей можуть бути фактично отримані за бартером через “угоди”, які забезпечуються через діяльність політичних партій. Ще одна ознака яка відрізняє партійну політику від ринкового обміну полягає в тому, що вона використовує делегування повноважень та ієрархічні домовленості засновані на розподілі праці та спеціалізації, як і на всіх ринках, але також і на командуванні та владних відносинах.

⁸ Duverger, M. (1985) ‘Duverger's Law: Forty Years Later’ in Grofman, B. and Lijphart, A. (Ed.) *Electoral Laws and their Political Consequences*, AGATHON PRESS, New York, P.73.

⁹ Політологія: навчальний енциклопедичний словник-довідник для студентів ВЗ I-IV рівнів акредитації. (2014), “Новий Світ – 2000”, Львів, С. 503.

¹⁰ Strom, K. (2000) ‘Parties at the Core of Government’ in Dalton, R. and Wattenberg, M. (Ed.) *Parties without Partisans Political Change in Advanced Industrial Democracies*, Oxford University Press, Oxford, P.181.

Яскравим прикладом політичного обміну між партіями в Україні можна вважати виборчу кампанію партії Н. Королевської «Україна – Вперед!» під час парламентської виборчої кампанії у 2012 р., коли основна частина кампанії партії базувалася на критиці тогочасного уряду під керівництвом М. Азарова. З одного боку, партія Н. Королевської намагалася шляхом критики тогочасного уряду забезпечити собі підтримку виборців, з іншого – створювала «зручну» опозицію для тогочасної влади. Свідченням цього є те, що після проведення парламентських виборів та формування нового складу уряду, Н. Королевська отримала посаду міністра у новоствореному уряді. Звісно, це можна було б трактувати як бажання включити представника опозиційної сили до складу парламенту та надати йому можливість реалізувати своє бачення щодо вирішення проблемних питань, але з огляду на те, що партія Н. Королевської за результатами виборів не отримала представництва у парламенті, таке твердження виглядає сумнівним. Можна припустити, що в цьому випадку мова йде, швидше за все, саме про політичний бартер між представниками політичних партій, який полягав в отриманні посади в обмін на контрольовану критику.

Історично партії створювались та функціонували в урядах до того, ніж вони були чимось ще, і навіть сьогодні складно уявити як позапарламентські або електоральні партії можуть процвітати за відсутності легіслатури. Ця історична залежність легше простежується на прикладі електоральних партій. Виборці можуть покладатися виключно на партійні назви або іншими словами делегувати вироблення політики партійному лідеру, якщо партія володіє лідерською здатністю втілювати політичні угоди в управлінні (уряді). Якщо законодавча політика невпорядкована та хаотична, тоді партійні назви не мають жодного значення для виборців. Дещо іншим є виникнення парламентських партій. Г. Кокс та М. МакКубінс стверджують, що парламентарі, які прагнуть переобрання створюють згуртовані парламентські партії задля того, щоб отримати електоральні переваги за рахунок партійних досягнень. Але багато досягнень, які парламентарі можуть отримати від партійної організації, не залежать від використання партійної назви. Насамперед це пов'язано зі здатністю партій вирішувати окремі проблеми виборців в межах парламентської діяльності, навіть у тих випадках, коли ці виборці не є прихильниками партії. Таким чином, електоральні партії є більш залежними від парламентських, ніж навпаки¹¹.

Р. Далтон припускає, що пояснити зниження політичної підтримки можна тим, що виборці роблять обмежений вибір (poor choices) і платять за цей вибір зниженням ефективності політики, все це означає, що політика стає кандидато-орієнтованою, багато виборців можуть робити електоральний вибір ґрунтуючись на персональних характеристиках і стилі поведінки кандидатів, а не на порівнянні політичних ідей¹².

Обмежений вибір Р. Далтона веде до продовження боротьби особистостей в парламенті та уряді. Відповідно, виникає недовіра громадян до громадянських і політичних інститутів, особливо коли боротьба особистостей подається громадськості як боротьба концепцій розвитку суспільства.

З того моменту коли партії, або частина з них, перетворюються на організації, які прагнуть отримати певну користь, вони створюють різноманітні інституції, які сприяють їхньому успіху та виживанню та від яких їхні члени та прихильники отримують користь. З моменту, коли ресурси партії зменшуються це позначається на їхньому розвитку та зменшенні витрат на послуги, які можуть надавати партійні лідери. Як реакцію на зменшення таких послуг, можна спостерігати зменшення підтримки виборців, згуртованості партійних лідерів, а також обмеження контролю над створеними допоміжними інституціями.

Технологічний розвиток також може підірвати цінність партії як парламентської або урядової організації. З того часу коли змінюються способи комунікації та доступу до інформації, окремі члени партії або її представники в парламенті вже не є настільки залежними від партійного лідера. Така самостійність партійних представників може призводити до того, що згуртованість та партійна дисципліна можуть зменшуватись.

¹¹ Strom, K. (2000) 'Parties at the Core of Government' in Dalton, R. and Wattenberg, M. (Ed.) *Parties without Partisans Political Change in Advanced Industrial Democracies*, Oxford University Press, Oxford, P.182.

¹² Dalton, R. (2004) *Democratic challenges, democratic choices: The erosion of political support in advanced industrial democracies*, Oxford University Press, Oxford, P.142.

К. Стром зазначає, що в умовах послаблення політичних партій та втрати ними можливості виконувати основні функції, можна спостерігати такі ознаки¹³: багато депутатів обираються без використання партійних лейблів; багато депутатів змінюють партійну приналежність впродовж однієї каденції; депутати стають менш залежними від партійної приналежності при парламентському голосуванні; з часом зменшується стабільність та зростає фрагментованість представлених у парламенті партій.

К. Стром зазначає, що зростання зміни парламентарями партій стає все більш поширеним, особливо цей процес характерний для країн, в яких відбувається реформування виборчого законодавства. К.Стром наводить такі приклади, що в Італії в період з 1996 по 1999 рр. понад 100 депутатів змінили свою партійну приналежність, дещо менші масштаби зафіксовані у Японії та Новій Зеландії. Подібні випадки були навіть зафіксовані у США у 1990-х рр.¹⁴. Попри зростання поширення цього явища, на даний час відсутні розгорнуті та систематичні дослідження цього феномену. З огляду на це можна припустити, що у багатьох країнах зміна партійної приналежності є рідкісним явищем. Чого не можна сказати про українську політичну практику. Починаючи з 2000-х рр. практика зміни партій та партійних фракцій стає дедалі поширенішим явищем. Можна припустити, що саме намагання зберегти можливість збільшення партійних фракцій у парламенті за рахунок парламентарів з інших фракцій стало однією з причин відмови від пропорційної виборчої системи та проведення парламентських виборів 2012 р. та 2014 р. за змішаною виборчою системою.

Поряд з проблемою зміни партійної приналежності все більшої тенденції набуває обрання до парламенту позапартійних кандидатів. Хоча кількість незалежних (позапартійних) парламентарів є рідкісним явищем для сучасних демократій, показники у різних країнах починаючи з 1990-х рр. засвідчують, що вони вже можуть бути на шляху до того, щоб вийти з цього виключення. З іншого боку, кількість незалежних парламентарів також може виступати індикатором виміру послаблення політичних партій. Розвиток такого спаду може призвести до того, що партії перетворюватимуться з провідних урядових партій до партій, що відіграють маргінальну роль в уряді. Наслідком цього стає те, що місця в новому парламенті отримують політичні партії, які раніше не отримували представництва. Ще одним фактором для успіху та посилення позицій “нових” партій є зростання фрагментації партійної системи. Чим більшою є фрагментація партійної системи (показник ефективної кількості партій), тим слабшим є партійний уряд.

К. Стром зазначає, що з часом тенденція до зростання ефективної кількості партій проявляється у багатьох країнах. Перший такий період було зафіксовано у 1970-х рр. і був пов’язаний з тим, що основні партії почали втрачати свою базу представлену новими та старими кандидатами. Другий період такого зростання був у 1990-х рр. коли рівень фрагментації партійних систем досяг найвищого рівня у повоєнні роки¹⁵.

Зростання ефективної кількості партій простежується і в Україні. Найменше значення цього показника зафіксовано після проведення других виборів за пропорційною виборчою системою у 2007 р., а вже повернення до змішаної виборчої системи почало сприяти збільшенню цього показника. Так, за результатами виборів 2012 р. показник ефективної кількості партій в Україні склав 4,91, а вже за результатами парламентських виборів 2014 р. збільшився до 7,4, що фактично повертає його до максимального показника у 2002 р. – 7,93¹⁶.

Зміна показника ефективної кількості партій яскраво співпадає зі зміною частки позапартійних парламентарів (обрані за списком партії, але не є членами цієї партії), які висувалися політичними партіями. Частка позапартійних депутатів у Верховній Раді України сформованій за результатами виборів 2006 р. становила 20,9 %. Найбільша кількість позапартійних кандидатів була обрана за списком «Блоку Юлії Тимошенко» – 39,5 %. Водночас за списками Комуністичної партії України не було обрано жодного безпартійного кандидата.

¹³ Strom, K. (2000) ‘Parties at the Core of Government’ in Dalton, R. and Wattenberg, M. (Ed.) *Parties without Partisans Political Change in Advanced Industrial Democracies*, Oxford University Press, Oxford, P.189.

¹⁴ Там само, P.190.

¹⁵ Там само, P.193.

¹⁶ Молочко, П. (2016) “Кількісні індикатори розвитку партійної системи України”, *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*, No 3-4 (83-84), С. 341.

Таблиця 1

Якісний склад депутатів обраних у 2006 – 2014 рр.

Назва партії / блоку	2006			2007			2012						2014					
	1	2	3	1	2	3	БВО			ОВО			БВО			ОВО		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
Партія регіонів	186	25	13,4%	175	19	10,9%	72	14	19,4%	111	3	2,7%						
“Блок Юлії Тимошенко”	129	51	39,5%	156	29	18,6%												
Блок “НАША УКРАЇНА”	81	14	17,3%															
Соціалістична партія України	33	4	12,1%															
Комуністична партія України	21	0	0%	27	2	7,4%	32	1	3,1%									
Блок “НАША УКРАЇНА – НАРОДНА САМОБОРОНА”				72	19	26,4%												
“Блок Литвина”				20	0	0												
Політична партія Всеукраїнське об’єднання “Батьківщина”							62	37	59,7%	37	22	59,5%	17	4	23,5%	2	1	50%
Політична партія “УДАР (Український Демократичний Альянс за Реформи) Віталія Кличка”							34	8	23,5%	6	3	50%						
Політична партія Всеукраїнське об’єднання “Свобода”							25	0	0%	11	0	0%				6	0	0%
Самовисування										47	37	78,7%				95	80	84,2%
Політична партія Єдиний Центр										3	0	0%						
Народна Партія										2	0	0%						
Партія “Союз”										1	0	0%						
Радикальна Партія Олега Ляшка										1	0	0%	22	15	68,2%			
Політична партія “НАРОДНИЙ ФРОНТ”													64	16	25%	18	6	33,3%
Партія “БЛОК ПЕТРА ПОРОШЕНКА”													63	48	76,2%	64	41	64%
Політична партія “Об’єднання САМОПОМІЧ”													32	28	87,5%	1	1	100%
Політична партія “Опозиційний блок”													27	27	100%	2	2	100%
Політична партія “Воля”																1	0	0%
Політична партія “ПРАВИЙ СЕКТОР”																1	0	0%
Партія Сергія Тігіпка “Сильна Україна”																1	1	100%
Політична партія “ВСЕУКРАЇНСЬКЕ АГРАРНЕ ОБ’ЄДНАННЯ “ЗАСТУП”																1	1	100%

1 – Загальна кількість отриманих мандатів, 2 – Кількість обраних позапартійних депутатів, 3 – Частка обраних позапартійних депутатів, БВО – Багатомандатний виборчий округ, ОВО – Одномандатний виборчий округ

*Таблиця складена за результатами даних сайту Центральної Виборчої комісії України (www.cvk.gov.ua)

За результатами парламентських виборів 2007 р. було зафіксовано найменшу кількість позапартійних парламентарів – 15,3 % . Найбільша кількість позапартійних депутатів були обрані за списками блоку «Наша Україна – Народна Самооборона» – 26,4 %, тоді як від «Блоку Литвина» не було обрано жодного безпартійного парламентаря.

У складі Верховної Ради України сформованої за результатами виборів 2012 р. на момент припинення її повноважень було зареєстровано 424 депутати, з яких 125 були безпартійними. Таким чином, частка позапартійних депутатів у Верховній Раді України становила 29,5 %. Найбільше позапартійних парламентарів було обрано за списками ВО «Батьківщина», а саме 59,7 % з обраних за партійними списками в багатомандатному виборчому окрузі та 59,5 % з обраних у одномандатних округах. Враховуючи, що на момент парламентських виборів партія вже перебувала в опозиції, така кількість позапартійних кандидатів складала потенційну загрозу для партійної дисципліни. Власне, загроза з потенційних перейшла до реальних коли ще до початку роботи парламенту двоє обраних від партії позапартійних парламентарів заявили про своє небажання входити до складу фракції ВО «Батьківщина»¹⁷.

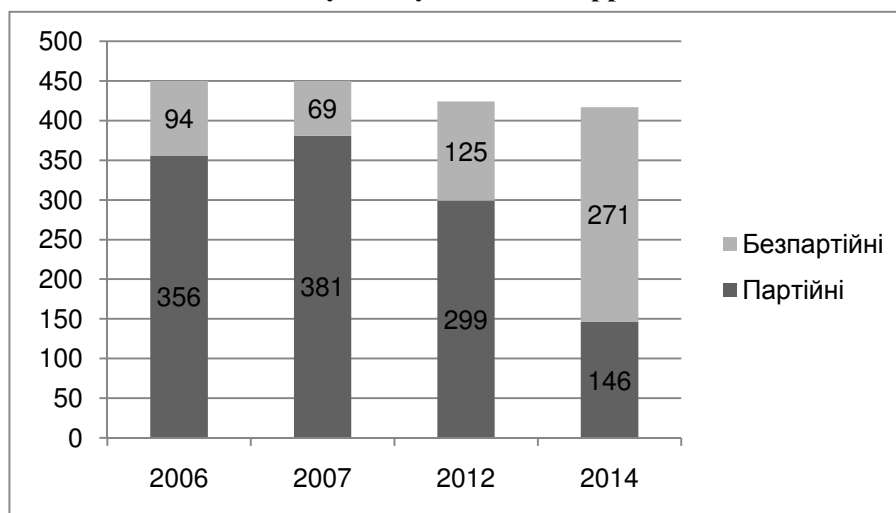
¹⁷Найем, М. and Лещенко, С. (2012) “Новий парламент стартує з «синдрому Табалова», available at: <http://www.pravda.com.ua/articles/2012/12/13/6979494/> (дата перегляду 12 грудня 2016).

Найбільшого свого значення частка позапартійних парламентарів набула за результатами парламентських виборів 2014 р. Станом на кінець 2016 р. у Верховній Раді України було зареєстровано 417 депутатів, з яких 271 були безпартійним. Таким чином, станом на кінець 2016 р. частка позапартійних депутатів у Верховній Раді України становила 65 %. Найменше позапартійних парламентарів було обрано за списками політичних партій ВО «Батьківщина» – 23,5 % та «Народного Фронту» – 25%. Водночас унікальним випадком можна назвати обрання парламентарів від політичної партії «Опозиційний блок», де абсолютно всі обрані парламентарі були безпартійними.

Парламентські вибори 2014 р. яскраво демонструють стрімке зростання обрання позапартійних парламентарів до Верховної Ради України. Така ситуація жодним чином не сприяє посиленню ролі інституту політичних партій в суспільстві, адже через слабку прив'язку до політичної партії, парламентар обраний від цієї партії може в будь-який момент вийти зі складу її фракції або голосувати всупереч партійній позиції. У свою чергу такі випадки, в черговий раз, підбивають довіру виборців до політичних партій, які втрачають свою функцію виразника інтересів окремих суспільних груп. Окрім інституційної недовіри виникає і недовіра до самих партій, які намагаються інституціоналізуватися у політичному просторі. Для прикладу, за результатами виборів 2014 р. тільки партія ВО «Батьківщина» мала представництво у парламенті попереднього скликання, всі ж інші партії є новими в парламенті. Як вже зазначалося вище, це зовсім не означає, що відбувається повне оновлення еліт, швидше відбувається тотальна зміна партійних брендів при помірному оновленні еліт. У свою чергу стрімке зростання кількості нових політичних партій можна пояснити прагненням окремих політиків перевести боротьбу за місця в парламенті з часу самої виборчої кампанії та отримання місць в парламенті за результатами голосування у площину довиборчих домовленостей. Новостворені політичні партії можуть створювати інформаційні приводи, з метою привернення уваги до партії у міжвиборчий період задля створення хоча б мінімального рівня впізнаваності. Наявність рівня впізнаваності дозволяє лідерам таких партій починати переговори з більш впливовими партіями, результатом яких має стати включення членів нових партій до «прохідної» частини більш впливової партії. Таке об'єднання може давати переваги у передвиборчій кампанії обом учасникам об'єднання, адже створює картинку об'єднаних суспільних процесів, хоча в переважній більшості випадків, діють все ті ж домовленості та обмін на політичному ринку. Такі об'єднання, зрештою не дозволяють партіям, які отримують місця в парламенті, інституціоналізуватися в політичному просторі, адже зберігаються впливи різних груп інтересів, які досить часто можуть не співпадати. Наслідком цього є те, що під загрозою опиняється і ефективна діяльність самого парламенту, адже окрім боротьби між представниками коаліції й опозиції, виникають і суперечності в межах самих парламентських фракцій. А це, у свою чергу, знову ж таки не сприяє рівню довіри ані до парламенту, ані до політичних партій.

Діаграма 3

Динаміка зміни представництва партійних та позапартійних парламентарів у ВРУ у 2006 – 2014 рр.

Вищенаведена теза підтверджується і діаграмою зміни представництва партійних та позапартійних парламентарів у ВРУ у 2006 – 2014 рр.. Як видно на діаграмі, вибори 2006 та 2007 рр., які проводились за пропорційною виборчою системою, засвідчують меншу частку позапартійних депутатів. Водночас повернення до змішаної виборчої системи у 2012 р. та її закріплення у 2014 р. засвідчують зворотню тенденцію. Так, за результатами виборів 2014 р. частка позапартійних депутатів становить майже 65 %, що на нашу думку, є досить небезпечним явищем, з точки зору, ефективності роботи парламенту. Водночас, такі показники, поряд з кількістю зареєстрованих політичних партій, дозволяють прихильникам індивідуального представництва говорити про неефективність політичних партій та виступати за скасування виключного права партій на висування кандидатів у депутати Верховної Ради України.

Функціонування політичних партій України обумовлюються своєю внутрішньонаціональною специфікою. Незважаючи на те, що процеси розвитку політичних партій України часто відповідають загальноєвропейським тенденціям, однак інколи схожі, на перший погляд, процеси мають абсолютно різні причини. Саме тому, вивчення партійної системи України потребує не лише адаптивності західних теорій, але й розробки власних теоретичних підходів.

Одна з причин невисокої довіри до політичних партій в Україні полягає в тому, що в той час, як інститути ставали старшими, не відбулося оновлення еліт в Україні. Формування еліт, як правило, відбувалося за закритим принципом, а саме, – принципом відповідності формальним ознакам, а не на основі професійних якостей. З огляду на це, варто зазначити, що саме цементування основного ядра політичної еліти посприяло певній зміні напрямку у розвитку політичних партій в Україні. Як результат таких змін можна вважати зростання рівня недовіри до інституту політичних партій, який є одним з найвищих в Європі.

На сьогоднішній день, роль політичних партій у політичній системі України закріплена на законодавчому рівні, однак їхня політична роль не завжди відповідає очікуванням населення, що підтверджується рівнем довіри до політичних партій. Поряд з цим, партії останніми роками демонструють стрімке зростання кількості позапартійних кандидатів у своїх виборчих списках, що створює передумови для послаблення зв'язку між обраними позапартійними парламентарями та політичною партією.

Попри низьку довіру та послаблення внутрішньопартійних зв'язків, політичні партії залишаються більш перспективними поряд з менш інституціоналізованими та структурованими парламентськими утвореннями, наприклад парламентські групи, які формуються з окремих представників, як правило обраних в мажоритарних округах як самовисуванці. Варто визнати, що ті тенденції, які розпочалися у розвитку політичних партій України з початку 2010-х рр. не сприяють посиленню позицій політичних партій, з іншого боку можна стверджувати, що політичні партії поступово переходять до нових організаційних та функціональних ролей, які потребуватимуть подальшого вивчення.

Список джерел

1. Игнаци, П. (2010) “Партии и демократия в постиндустриальную эру”, *Политическая наука*, No 4, С. 49-76.
2. Кармазіна, М. (2012), ‘Українська багатопартійність: становлення і розвиток’ in Кармазіна, М. (Ред.), *Українська багатопартійність: політичні партії, виборчі блоки, лідери (кінець 1980-х – початок 2012 рр.)*. Енциклопедичний довідник, ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, Київ, С. 4-60.
3. Молочко, П. (2016) “Кількісні індикатори розвитку партійної системи України”, *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*, No 3-4 (83-84), С. 337-352.
4. Найем, М. and Лещенко, С. (2012) “Новий парламент стартує з «синдрому Табалова», available at: <http://www.pravda.com.ua/articles/2012/12/13/6979494/> (дата перегляду 12 грудня 2016).
5. *Політологія: навчальний енциклопедичний словник-довідник для студентів ВНЗ I-IV рівнів акредитації*. (2014), “Новий Світ – 2000”, Львів.
6. Dalton, R. (2004) *Democratic challenges, democratic choices: The erosion of political support in advanced industrial democracies*, Oxford University Press, Oxford.

7. Duverger, M. (1985) 'Duverger's Law: Forty Years Later' in Grofman, B. and Lijphart, A. (Ed.) *Electoral Laws and their Political Consequences*, AGATHON PRESS, New York, pp. 69-84.
8. European Social Survey (2012), *ESS6-2012, ed.2.3*, available at: <http://nesstar.ess.nsd.uib.no/webview/> (дата перегляду 12 грудня 2016).
9. Sitter, N. (2002) "Cleavages, Party Strategy and Party System Change in Europe East and West", *Perspectives on European Politics and Society*, Vol. 3(3), pp. 425-451.
10. Strom, K. (2000) 'Parties at the Core of Government' in Dalton, R. and Wattenberg, M. (Ed.) *Parties without Partisans Political Change in Advanced Industrial Democracies*, Oxford University Press, Oxford, pp. 180-207.

References

1. Ignatsi, P. (2010) "Partii i demokratiya v postindustrialnuyu eru", *Politicheskaya nauka*, No 4, pp. 49-76.
2. Karmazina, M. (2012), 'Ukrainska bahatopartiinist: stanovlennia i rozvytok' in Karmazina, M. (Ed.), *Ukrainska bahatopartiinist: politychni partii, vyborchi bloky, lidery (kinets 1980-kh – pochatok 2012 rr.)*. *Entsyklopedychnyi dovidnyk*, IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy, Kyiv, pp. 4-60.
3. Molochko, P. (2016) "Kilkisni indykatory rozvytku partiinoi systemy Ukrainy", *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy*, No 3-4 (83-84), pp. 337-352.
4. Naiem, M. and Leshchenko, S. (2012) "Novyi parlament startuie z «syndromu Tabalova», available at: <http://www.pravda.com.ua/articles/2012/12/13/6979494/> (accessed 12 December 2016).
5. *Politolohiia: navchalnyi entsyklopedychnyi slovnyk-dovidnyk dlia studentiv VNZ I-IV rivniv akredytatsii*. (2014), "Novyi Svit – 2000", Lviv.
6. Dalton, R. (2004) *Democratic challenges, democratic choices: The erosion of political support in advanced industrial democracies*, Oxford University Press, Oxford.
7. Duverger, M. (1985) 'Duverger's Law: Forty Years Later' in Grofman, B. and Lijphart, A. (Ed.) *Electoral Laws and their Political Consequences*, AGATHON PRESS, New York, pp. 69-84.
8. European Social Survey (2012), *ESS6-2012, ed.2.3*, available at: <http://nesstar.ess.nsd.uib.no/webview/> (accessed 12 December).
9. Sitter, N. (2002) "Cleavages, Party Strategy and Party System Change in Europe East and West", *Perspectives on European Politics and Society*, Vol. 3(3), pp. 425-451.
10. Strom, K. (2000) 'Parties at the Core of Government' in Dalton, R. and Wattenberg, M. (Ed.) *Parties without Partisans Political Change in Advanced Industrial Democracies*, Oxford University Press, Oxford, pp. 180-207.